

LUND UNIVERSITY

Inte, nog och visst i mittfält och fundament

Petersson, David

2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Petersson, D. (2008). *Inte, nog och visst i mittfält och fundament*. (Nordlund). Nordiska språk, Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Inte, nog och visst i mittfält och fundament^{*}

Sammandrag. I denna uppsats behandlas satsadverbialen *inte*, *nog* och *visst*. De undersöks, var för sig, i två positioner i satsen, nämligen fundamentet och den typiska satsadverbialspositionen (A1). Syftet är att beskriva adverbialens möjliga betydelser i respektive position. Utifrån hur de, i olika talsituationer och kontexter, inverkar på talarens inställning till satsens proposition i fundamentet och i A1, har satsadverbialen delats in i modala kategorier. De kategorier som använts är avpassade för att bedöma modalitet utifrån enskilda satsled.

Undersökningen visar att *nog* och *visst* modaliserar satsen både då de står i A1 och då de står i fundamentet. Då de står i den typiska satsadverbialspositionen uttrycker de typiskt ett visst mått av osäkerhet rörande propositionens riktighet. I fundamentet tenderar de snarare att uttrycka visshet. *Inte* fungerar uteslutande som negation då det står i A1. I fundamentet fungerar *inte* emellertid både som negation och som modaloperator. Undersökningen visar att *inte* i fundamentet motsvaras av, och normalt kan parafraseras med, negation + modaloperator (vanligtvis *väl* eller *ju*) i A1.

I uppsatsen diskuteras även inbördes kombinationer mellan de tre satsadverbialen samt frågan om huruvida ett spetsställt *inte*, *nog* eller *visst* tenderar att medföra att satsen får karaktären av en fråga.

1 Inledning

Jag minns ett avsnitt ur ett seriealbum som jag läste för ett par år sedan. Det handlade om hur seriens hjälte och hans ömma hustru hade ett uppslitande gräl om hur viktigt eller oviktigt det är att ha ost på frukostmackorna. Han förlorade. Ost framstod som viktigt och hjälten som dålig eftersom han glömt att köpa ost. Frun gick till jobbet och hjälten låste in sig på toaletten. Där grät han en liten stund men tog sig snart nog samman och sa (högt) till sig själv: ”Inte ska jag gråta, jag som har det så bra.”

Man kan undra vad en talare egentligen vill ha sagt med ett sådant yttrande. Är det en försynt uppmaning, eller är det kanske en än mer försynt fråga? Det är i vilket fall ingen vanlig påståendesats.

Det verkar vara så att ett yttrandes betydelse förändras beroende på om *inte* står efter satsens finita verb eller i dess fundament. Om man vill, kan man fundera över hur betydelsen förändras. Det ska jag göra i den här uppsatsen.

^{*} Artikeln är en reviderad version av min C-uppsats ”Positionens betydelse ”Om *inte*, *nog* och *visst* i mittfält och fundament”, Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet, 2006.

1.1 Syfte och frågeställning

Då ett satsadverbial i en huvudsats flyttas, från dess typiska position mellan det finita och det infinita verbet, till fundamentet påverkas normalt sett inte satsens betydelse. Vi kan använda följande satspar som exempel:

(1) Han kommer kanske hem imorgon.

(2) Kanske kommer han hem imorgon.

De två satserna ovan skiljer sig åt vad beträffar satsadverbialets placering men uttrycker samma sak. Ledet kan alltså flyttas från den vanliga satsadverbialsplatsen till fundamentet utan betydelseskilnad. Detsamma gäller för de flesta satsadverbial som kan stå i fundamentet. I (3)–(6) ges ett par exempel på satsadverbial som, utan betydelseskilnad, kan placeras både på den typiska satsadverbialsplatsen och i fundamentet.

(3) Han kommer troligen hem imorgon./Troligen kommer han hem imorgon.

(3) Han kommer förmodligen hem imorgon./Förmodligen kommer han hem imorgon.

(4) Han kommer möjligen hem imorgon./Möjligen kommer han hem imorgon.

Möjligen kan flytten medföra en viss nyansskillnad, men i huvudsak kommer en enkel huvudsats i vilken satsadverbialen står till höger om det finita verbet att betyda samma sak och tolkas på samma sätt som motsvarande sats vars satsadverbial är topikaliserat. Det gäller emellertid inte alla satsadverbial. Om man byter ut *kanske*, i meningarna (1) och (2), mot *nog* märker man att de två meningarna inte betyder samma sak.

Då *nog* står efter satsens finita verb är det sannolikhetsgraderande och uttrycker ett visst mått av osäkerhet. Satsen *Han kommer nog hem imorgon.* motsvarar ungefär: *Han kommer troligen/förmodligen hem imorgon.* När *nog* istället utgör satsens fundament uttrycks snarare att talaren är säker på att den efterföljande propositionen är sann. Satsen *Nog kommer han hem imorgon.* kanske kan sägas motsvara ungefär: '(Jag vet/är övertygad om att) han kommer hem imorgon. För åtminstone två andra adverb medför flytten från den typiska satsadverbialsplatsen till fundamentet betydelseskilnader. Dessa två är *inte* och *visst*. Följande två satspar kan tjäna som illustration:

(5) Du ska inte gråta.

(6) Inte ska du gråta.

(7) Han är visst i Byxelkrok.

(8) Visst är han i Byxelkrok.

Syftet med denna uppsats är att undersöka och beskriva satser vars fundament utgörs av något av de tre adverbena *inte*, *nog* och *visst* och jämföra dem med satser där motsvarande satsadverbial finns i den typiska satsadverbialspositionen.

För att kunna nå mitt syfte utgår jag från följande frågeställning:
Hur fungerar adverbena *inte*, *nog* och *visst* i A1 (den typiska satsadverbialspositionen) respektive i fundamentet?

Därtill ställer jag följande delfråga: Vad händer då man flyttar något av dessa adverb från A1 till fundamentspositionen?

1.2 Metod och material

Den teoretiska bakgrunden för denna uppsats är traditionell, deskriptiv grammatik, såsom den framställs av bland andra Teleman et al. (1999) och Josefsson (2001). Jag har använt mig av modala kategorier, vilka jag hämtat från Abelin et al. (1981) och Aijmer (1979). Till stor del har jag använt mig av egna exempelmeningar, men i beskrivningen av adverbialens betydelser i fundamentet har jag främst utgått från autentiska exempel hämtade från Språkbankens korpus Parole. Från denna korpus har jag hämtat sammanlagt 311 exempelsatser med tillhörande kontext. Dessa har legat till grund för ett kvantitativt inriktat resonemang i 4.1.

1.3 Disposition

Avsnitt 2 utgör bakgrunden för uppsatsens undersökningsdel. I 2.1 redogör jag för satsadverbial. Där tar jag upp tre saker, nämligen funktion, syntaktisk distribution och underkategorier. I avsnitt 2.2 förklarar jag, med utgångspunkt i ett antal övergripande modala kategorier, begreppet modalitet och redogör sedan för de, litet smalare, modala kategorier jag använder mig av i undersökningen. I avsnitt 3, som är det första i undersökningsdelen, behandlar jag de betydelser/funktioner som *inte*, *nog* och *visst* kan ha då de står i den typiska satsadverbialspositionen, efter det finita verbet. I 4 diskuterar jag de betydelser/funktioner de tre adverbena kan ha då de utgör satsens fundament. I 5 gör jag en jämförelse mellan betydelserna i fundamentet och betydelserna på den vanliga

satsadverbialsplatsen. Därtill diskuterar jag dels möjligheterna att kombinera *inte*, *nog* och *visst* i samma sats, dels hur de kan kombineras med *väl* då de står i fundamentet. I 6 sammanfattar och diskuterar jag resultaten av min undersökning.

1.4 Forskningsöversikt

Modalitet tycks vara ett relativt outforskat område inom språkvetenskapen. Det visar sig bland annat i att de forskare som ägnar sig ämnet inte använder sig av en gemensam, enhetlig uppsättning begrepp eller kategorier. Mig veterligen har ingen undersökning om positionens inverkan på modala satsadverbials betydelser och modala funktioner gjorts tidigare. Däremot har det gjorts en rad undersökningar som på olika vis berör modalitet och satsadverbial. Nedan kommer jag, i korthet, nämna ett par av dem (jag kommer längre fram i uppsatsen att gå närmare in på dem).

Abelin et al. (1981) undersöker modalitet i talspråk. I denna studie presenteras de modala kategorierna epistemisk modalitet, deontisk modalitet, funktionell modalitet samt intention och önskan. I undersökningen diskuteras också hur man bör analysera modalitet i talspråk och författarna lägger då vikt vid kontextens och intonationens inverkan på ett yttrandes modalitet.

Nordman (1986) gör en kvantitativ undersökning av satsmodalitet i facktexter inom olika genrer. Hon utgår från de modala kategorierna aletisk modalitet, deontisk modalitet, epistemisk modalitet och doxastisk modalitet. Också Bolanders (1987) undersökning av talarattitydsadverbial (modala satsadverbial) i flick- och pojkböcker är kvantitativt inriktad. Hon intresserar sig främst för huruvida det finns skillnader mellan flick- och pojkböcker ifråga om bruket av talarattitydsadverbial, men diskuterar även olika möjliga betydelser av de tio vanliga satsadverbial hon valt för sin undersökning.

Aijmer (1979) resonerar kring olika kommunikativa funktioner hos modala satsadverbial. I sin uppsats redogör hon för begreppet talarattitydsadverbial (modala satsadverbial) och föreslår också en rad modala kategorier vilka kan användas för att dela in enskilda led efter modalitet.

2 Bakgrund

2.1 Satsadverbial – en översikt

2.1.1 Funktion och struktur

Medan exempelvis tids- eller rumsadverbial fungerar som bestämmningar åt andra, enskilda, led i en sats, utgör satsadverbialen istället bestämmningar, eller preciseringar, av en sats som helhet. De fungerar som kommentarer till den utsaga som görs i en sats. Talaren kan med olika satsadverbial, i vid mening, förmedla sin inställning till det han eller hon säger. Satsadverbialen kan exempelvis fungera som talarens kommentar till hur sannolik propositionen är, hur yttrandet hänger samman med ett föregående yttrande eller om talaren anser att det sakförhållande som framställs är glädjande eller beklagansvärt (jämför SAG, band 4, s. 84).

Satsadverbialens struktur överensstämmer med andra adverbiala leds. De kan bestå av adverbfraser (t.ex. *troligtvis* eller *inte*), adjektivfraser (t.ex. *absolut* eller *eventuellt*), participfraser (t.ex. *bestämt* eller *garanterat*) och prepositionsfraser (t.ex. *i sanning* eller *utan tvekan*). Därtill kan de bestå av hela, parentetiskt inskjutna, bisatser (t.ex. *vad jag vet* eller *som vi alla vet*). Förutom de ovan uppräknade strukturerna kan, i vissa fall, även exempelvis nominalfraser fungera som satsadverbial, t.ex. *fan i mig*, (jämför SAG, band 4, s. 86).

2.1.2 Fyra kategorier av satsadverbial

Satsadverbial delas i allmänhet in i undergrupper efter betydelse. I SAG urskiljs fyra grupper, nämligen modala, fokuserande, negerande och konjunktionella satsadverbial. De modala satsadverbialen fungerar som kommentarer genom vilka talaren uttrycker sin inställning till sin utsaga. Han eller hon kan, med ett modalt satsadverbial, till exempel värdera det sakförhållande som framställs eller uttrycka sin bedömning av yttrandets tillförlitlighet (SAG, band 4, s. 95). Exempel på ord som kan vara modala satsadverbial är *visst*, *nog* och *kanske*. Ibland används termerna talarattitydsadverbial eller modalpartiklar istället för modala satsadverbial.

Fokuserande satsadverbial ”framhäver prototypiskt ett satsled vars referent relateras till en (ofta vag eller underförstådd) mängd av referenter (jämförelsemängden) vilka hade kunnat spela samma roll i sammanhanget” (SAG, band 4, s. 152). Exempel på ord som kan vara fokuserande satsadverbial är *just*, *bara* och *åtminstone*.

De negerande satsadverbialen negerar antingen led eller satser. Det utan jämförelse vanligaste negerande satsadverbialet är *inte*, men även andra negerande adverb, som till exempel *ej*, *icke* och *ingalunda*, förekommer.

Genom de konjunktionella satsadverbialen uttrycks vilket logiskt samband som föreligger mellan två yttranden eller propositioner. De kan bland annat beteckna ett adversativt förhållande, som i exempelmening (10), ett additivt, som i mening (11), eller ett konklusivt som i mening (12) (SAG, band 4, s.122–123).

(10) Jag vet inget om charkuteristens dagliga arbete. Däremot vet jag mycket om bandy.

(11) Stig är elak. Dessutom är han ful.

(12) Göran har ont om pengar. Alltså måste han äta gröt utan vare sig sylt eller russin.

2.1.3 Syntaktisk distribution

För att lättare kunna åskådliggöra var i satsen olika satsadverbial kan placeras, utgår jag ifrån ett satsschema hämtat från Josefsson (2001, s. 151–161) vilket i sin tur bygger på Platzack (1987, s. 87–96). Denna version av satsschemat består av sju positioner och ser ut på följande vis:

fundament	typplats	N1	A1	V	N2	A2
	Vill	Styrbjörn	inte	äta	böngroddarna	idag

På typplatsen står satsens finita verb. I N1 placeras subjektet och i A1 satsadverbialet. V är reserverad för satsens infinita verb och eventuella verbpartiklar. I N2 står subjektiva och objektiva predikativer och objekt. A2 är den typiska platsen för tsro-adverbial. Den första positionen, fundamentet, behöver inte vara fylld men de flesta led, undantaget finita verb, kan flyttas dit. Flyttar man exempelvis ledet i N1 till fundamentet får man, istället för V-1-frågan ovan, en typisk påståendesats med SVO- ordföljd (Josefsson, 2001, s. 151–152).

Samma satsschema som ovan kan användas för bisatser. Då upptas typplatsen av subjunktionen och verben hänvisas till positionen V. Normalt sett är fundamentet tomt i bisatser (Josefsson, 2001, s. 153). En bisats skulle alltså, enligt det här satsschemat, beskrivas på följande vis:

fundament	typplats	N1	A1	V	N2	A2
	att	Styrbjörn	inte	vill äta	böngroddarna	idag

Som framgår av de båda schemana ovan är satsadverbialets typiska position, i en huvudsats, i mittfältet, efter satsens subjekt och finita verb. I bisatser gäller däremot att satsadverbialet istället står före det finita verbet. I SAG används termerna *fa-sats* (finit, adverbial) och *af-sats* (adverbial, finit) för att skilja mellan de båda satstypernas typiska strukturer. En huvudsats är alltså typiskt en *fa-sats*, medan en prototypisk bisats istället är en *af-sats* (SAG, band 4 s. 462 och 675).

A1 kan innehålla fler än ett satsadverbial (i princip är antalet obegränsat, men i praktiken begränsas det av att satsen blir motsägelsefull eller obegriplig efter ett visst antal). Då fler än ett satsadverbial står i A1 följer de en ganska bestämd inbördes ordning. Den ser ut på följande sett:

X	mod.	konj.	mod.	fok.	neg.	Y
	sadvl 1	sadvl	sadvl 2	sadvl	sadvl	
Styrbjörn vill	ju	alltså	förmodligen	bara	inte	äta sina böngroddar.

Uppställningen ovan är hämtad från SAG (band 4, s. 90). I det första fältet för modala satsadverbial står oftast obetonade modala satsadverbial som till exempel *då*, *väl* och *ju*. I det andra fältet för modala satsadverbial står ofta längre adverbial som kan vara betonade. Negationen står i allmänhet sist bland satsadverbialen vilket innebär att den står inom föregående adverbials räckvidd. Undantag från den ordningen kan dock förekomma då negationen kombineras med vissa modala adverbial eller negationsavhängiga uttryck. Då står både negationen och det andra ordet i negationsfältet (SAG, band 4, s. 90–92). Exempel på denna omvända adverbialsföljd ges i (13) och (14).

(13) Bob ville ju inte gärna behöva osäkra sin revolver.

(14) Det ville inte heller Steve.

Den satsadverbialsföljd som redovisats ovan gäller även då andra led är inskjutna mellan dem (SAG, band 4, s. 90). Ett exempel på det ges i (15).

(15) Vi träffar nämligen henne tyvärr inte på mötena. (exemplet taget från SAG)

Satsadverbialens typiska plats är i A1 men de flesta av dem kan flyttas relativt fritt i satsen. De kan stå i slutfältet (eller som finala annex), som i (16). De kan också stå i satsens fundament, som i (17). Därtill kan många satsadverbial stå som initiala annex¹, som i (18). Slutligen kan ett antal satsadverbial även utgöra ensamma, elliptiska yttranden, som i (19) (SAG, band 4, s. 89–90).

(16) Ove kan köpa en burk knackwurst, kanske.

(17) Tyvärr är bockwurstens slut.

(18) Förresten, har du senap?

(19) – Har du verkligen ätit alla korvsorter som finns?

– Visst!

Alla satsadverbial kan inte stå på alla de platser som har räknats upp. För *inte*, *nog* och *visst* gäller följande: *Nog* kan stå i A1 och i fundamentet. *Visst* kan stå i alla ovan nämnda positioner. *Inte* kan, liksom *nog*, vara placerat i A1 och i fundamentet. Därtill kan *inte* dubbleras. Då står den ena negationen antingen i fundamentet eller i A1, medan den andra, dubblerade, står som finalt annex. Möjligen kan *inte* också, liksom *visst* i (19), stå som ensamt elliptiskt yttrande (som i (20)).

(20) –Du är väl trött nu kan jag tänka?

? – Inte!

2.1.4 Äldre belägg för *inte* och *nog* i fundamentsfältet

Att *nog* och *inte*, ensamma, kan utgöra fundamentet i en sats är ingen helt ny företeelse. Läser man i SAOB under uppslagsordet *icke* (under *inte* hänvisas till *icke*) finner man att negationsordet kan vara ”emfatiskt framskjutet till satsens början”. Man hittar också förhållandevis gamla belägg för negationsinledda satser i vilka negationsledet är dubblerat i slutfältet. Bland annat finns följande exempel på en sats med en ensam satsnegation som fundament upptaget: ”Inte hade jag någon plåga, inte.” Satsen är hämtad från Schröderheim, opt.18 (1794) (SAOB, uppslagsord: *icke*).

¹ I SAG förklaras annex på följande vis: ”I vissa fall står led av en typ, som eljest är satsled inom den inre satsen, optionellt eller i några fall obligatoriskt lösare knutna till satsen, asyndetiskt sidoordnade med denna. Dessa led kallas annex och placeras antingen i satsens förfält (initiala annex), i dess efterfält (finala annex) eller som inskott i den inre satsen”(SAG, band 4, s.438). Det vill säga att leden står utanför den egentliga satsen men ändå är knutna till den. Följande satser är ytterligare exempel på satser med annex: ”Johanna, hon är trevlig”, ”Hon är trevlig, Johanna”.

Under uppslagsordet *Nog*, kan man läsa att *nog* fungerat ”ss. satsadverbial” och då betecknat ”(subjektiv) visshet med avs. på riktigheten av en i sammanhanget gjord utsago”. Bland annat finner man följande sats från 1629: ”Nogh skulle bättre tilgåå tå, än som nu.” Därtill framgår det att *nog* kunde beteckna visshet även då det stod i satsens mittfält. Följande sats, hämtad från Grubb (1665), är ett av de belägg för denna betydelse som tas upp: ”Wänner finnas nogh när dhe intet behöfwes.” (SAOB N 613).

Vad gäller *visst* kan SAOB inte ge några upplysningar eftersom arbetet med ordboken ännu inte nått så långt som till bokstaven V.

2.2 Modalitet

Modalitet är ett vittomfattande och inte helt lättgripligt begrepp. De definitioner man finner i grammatiska verk är många och sinsemellan olika. Enighet verkar emellertid råda om att man med begreppet, allmänt hållet, avser talarens inställning till sin utsaga.

Nordman (1986) lägger tonvikten på talarens markering av sin inställning till yttrandets sanningshalt. Hon skriver bl.a. att modalitet ”som textdimension, avser talarens/skribentens inställning till det han säger eller skriver både innehållsmässigt och formellt” och preciserar sedan det som att modaliteten anger ”hur mycket och på vilket sätt sändaren kommenterar sannolikhetsgraden i det som uttrycks” (Nordman, 1986, s. 194). Abelin et al. ger istället en definition som kan inkludera kommentarer genom vilka talaren anger sin inställning också till andra aspekter på hur lyssnaren bör uppfatta yttrandet. De skriver: ”Modalitet anger uppfattning om världen och om position i den” och fortsätter med att definiera det som ”talarens (subjektiva) uttryck för sin inställning till utsagan och till mottagaren” (Abelin et al., 1981, s. 7).

För att förstå vad det, i praktiken, innebär att modalisera ett yttrande kan man utgå från en annan av de definitioner som ges av Abelin et al. (1981). Författarna skriver att ”ett modaliserat yttrande kan definieras som en proposition bestämd (modifierad) av en modaloperator” (Abelin et al., 1981, s. 25). För att illustrera vad det vill säga kan vi utgå från satserna i (21) och (22) nedan (den första är ett något friserat exempel hämtat från ett reklamplakat utanför en korvkiosk i Lund).

(21) Sveriges största korv finns hos DJ Burgare.

(22) Sveriges största korv finns förmodligen hos DJ Burgare.

(21) är en typisk påståendesats. Den proposition som framförs är identisk med satsen som helhet, nämligen att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare, och den framställs som sann. Talaren gör ett påstående och går därmed, underförstått, i god för att propositionen stämmer överens med verkligheten. Om det visar sig att så inte är fallet (den största korven kanske i själva verket finns i Flen) kan talaren kritiseras och beskyllas för att ha ljugit (jämför Aijmer, 1979, s. 7).

Propositionen i (21) är faktisk. Om ett modalt uttryck adderas till en sats blir dess proposition istället ickefaktisk (Hellspong & Ledin, 1997, s. 133). I (22) har det modala satsadverbialet *förmodligen* placerats i A1. Propositionen är densamma som i (21) men den framställs inte längre som nödvändigtvis sann. Meningen kan kanske parafraseras med: ”Det är troligen så att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare” eller: ”Med största sannolikhet är det så att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare.” Genom det modala satsadverbialet har alltså propositionen modifierats med avseende på talarens inställning till eller belägg för sanningshalten. Satsen har modaliserats.

Det led som modifierar satsen och alltså fungerar som modaloperator i (22) är det modala satsadverbialet i A1, men ett yttrande kan modaliseras på flera vis. Följande kan fungera som modaloperatorer: Modala hjälpverb, modala adjektiv, modala adverb (även kallade modala partiklar) och huvudverb. Därtill nämner såväl Muittari (1988, s. 21) som Nordman att man, enligt vissa definitioner av modalitet, även kan betrakta satsens modus som modalitetsbärande (Nordman, 1986, s. 195).

I exempelmeningarna (23)–(25) fungerar de modala hjälpverben på typplatsen som modaloperatorer. De modala hjälpverben står, enligt Aijmer, närmare ett ett-till-ett-förhållande till de modala kategorier som presenteras senare i detta kapitel, än övriga modaloperatorer. Det vill säga att många modala kategorier svarar mot ett modalt hjälpverb (t.ex. *får* – tillåtet, *måste* – obligatoriskt) (Aijmer, 1980, s. 21).

(23) Sveriges största korv måste finnas hos DJ Burgare.

(24) Sveriges största korv kan finnas hos DJ Burgare.

(25) Sveriges största korv torde finnas hos DJ Burgare.

Modaloperatorn kan utgöras av ett modalt adjektiv, som då styr en *att*-sats i vilken propositionen är formulerad (Hellspong & Ledin, 1997, s. 133–134). Exempelmeningarna (26)–(28) är satser i vilka det modala uttrycket är ett adjektiv.

(26) Det är tänkbart att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare.

(27) Det är möjligt att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare.

(28) Det är önskvärt att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare.

Att det modalitetsbärande ledet i en sats kan vara ett adverbial framgår redan av exempel (22). Exempel (29)–(31) visar andra adverbial som fungerar som modaloperatorer.

(29) Sveriges största korv finns kanske hos DJ Burgare.

(30) Sveriges största korv finns säkert hos DJ Burgare.

(31) Sveriges största korv finns ju hos DJ Burgare.

I (32)–(33) är modaloperatorerna huvudverb och här gäller, liksom för de modala adjektiven, att de styr en *att*-sats i vilken propositionen står (Nordman, 1986, s. 195).

(32) Jag tror att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare.

(33) Jag tycker att Sveriges största korv finns hos DJ Burgare.

Det bör påpekas att synen på vilka led och frastyper som är att betrakta som möjliga modaloperatorer varierar med de olika definitioner av modalitet som ges i den grammatiska litteraturen.

Ovan har jag främst gett exempel på hur modala uttryck modifierar en proposition med avseende på sanningshalten. De kan emellertid även modifiera satser med avseende på andra aspekter såsom lämpligheten eller nödvändigheten av att utföra en handling. Yttranden delas vanligen in i modala kategorier utifrån vad talaren kommenterar genom de modala uttrycken. Nedan kommer jag att redogöra för fyra modala kategorier så som de presenteras av Abelin et al (1981). Dessa är deontisk modalitet, epistemisk modalitet, funktionell modalitet samt intention och önskan.

Deontisk modalitet, som även kallas ”börats modalitet”, avser nödvändigheten av eller möjligheten till en handling utifrån ett påbud som har sitt ursprung utanför individen. Påbuden kan till exempel ha sitt ursprung i lagar, moral, sedvänjor o.s.v. I en sats innebär det att subjektet åläggs eller förbjuds att göra någonting. Till deontisk modalitet föreslår Abelin et al. underkategorierna

obligatoriskt, tillåtet, förbjudet (och indifferent, som dock är så marginell att jag utelämnar den).

Obligatoriskt avser nödvändiga handlingar och uttrycks ofta med de modala hjälpverben *måste* och *ska* som i exempel (34) och (35).

(34) Du måste äta upp dina fiskbullar. (för det säger mamma)

(35) Uppsatsen ska vara inlämnad i januari. (för det säger CSN)

Med tillåtet uttrycks, som namnet antyder, att en handling är tillåten att utföra. Vanligen används hjälpverbet *får* som i (36). Kategorin förbjudet avser handlingar som är otillåtna och uttrycks oftast med *får* + negation som i (37).

(36) Du får slänga dina fiskbullar.

(37) Du får inte slå katten.

Epistemisk modalitet avser talarens inställning till sanningshalten i yttrandets proposition. Talaren kommenterar sin utsaga och anger därigenom i vilken grad lyssnaren kan lita till propositionen. Man kan tänka sig en sannolikhetskala som sträcker sig från 0 % sannolikhet i ena änden till 100 % sannolikhet i andra. Abelin et al. tar upp underkategorierna säkert (38), troligt (39), tänkbart (40) och dess negerade motsvarigheter ej säkert (41), ej troligt (42) och ej tänkbart (43).

(38) Den största korven måste finnas i Lund.

(39) Fiskbullarna smakar nog illa idag.

(40) Den härska smaken försvinner kanske om man droppar lite citron över dem.

(41) Nu är hon väl i sjuttonde veckan eller nånting sånt där. (exempel från Abelin et al.)

(42) Jag tror inte att bananerna är slut.

(43) Bananerna kan inte vara slut.

Funktionell modalitet avser ”bedömningen utifrån ett visst syfte av nödvändigheten och möjligheten av att handlingar utförs” (Abelin et al., 1981, s. 13). Talaren anger således vilket handlingsalternativ som bör väljas för att uppnå ett visst syfte. Funktionell modalitet påminner om deontisk modalitet såtillvida att den rör bedömningar av handlingars nödvändighet eller möjlighet. Skillnaden mellan de båda kategorierna är att den deontiska avser bedömningen utifrån ett

påbud, som exempelvis en lag, medan den funktionella avser bedömningen utifrån ett bestämt syfte. Abelin et al. föreslår underkategorierna behövt (44), görbart (45), lämpligt (46) och dess negetade motsvarigheter ej behövt (47), ej görbart (48) och ej lämpligt (49). Tänkbara syften anges inom parentes.

(44) Hon måste gå till affären innan den stänger (om hon ska få någon middag idag).

(45) Hon kan gå till affären innan den stänger (eller skicka sin make om hon ska ha mat).

(46) De bör nog köpa makaroner (om de ska laga mjölmakaroner med fläsk).

(47) Det är onödigt att gå till affären (om man ska äta mos och redan har potatis hemma).

(48) De kan inte handla (för i slutet av månaden är hushållskassan tom).

(49) De bör inte gå till affären idag (om de inte vill betala tillbaka skulden till handlarn).

Intention avser vad satsens subjekt har för avsikt att göra (vägran kan också inkluderas). Modaloperatoren i ett yttrande som sorterar under den modala kategorin intention är i allmänhet ett verb som även kan användas för att uteslutande beteckna framtid. (50) är ett exempel på en sats som kan sortera under kategorin intention.

(50) Jag ska skriva en roman om min generation som haft det så svårt.

I exemplet ovan uttrycker det modala hjälp verbet *ska* att talaren har för avsikt att göra någonting.

Kategorin önskan avser ”vad man vill eller önskar skall hända eller vad man själv vill eller önskar” (Abelin et al. 1981 s. 18). Det exemplifieras i (51).

(51) Jag måste åka till Indien nån gång. (exemplet är taget från Abelin et al.)

Gemensamt för alla modalitetsuttryck är att de, i hög grad, är kontext- och situationsberoende. Såväl den närliggande kontexten som den mer övergripande kontexten inverkar på hur en viss modaloperator modifierar en proposition. Ett modalt uttryck kan till exempel tolkas som tillåtet i en kontext och som obligatoriskt i en annan (Abelin et al. 1981, s. 22). Detta framgår då man betraktar exempel (52).

(52) Gösta får blåsa i polisens alkoholmätare.

Beroende på i vilken kontext och situation satsen yttras, kan modaloperatorn *får* avse olika modaliteter. Exemplet kan sorteras under den deontiska kategorin obligatoriskt om man tänker sig en kontext i vilken Gösta blivit stoppad i en poliskontroll. En annan möjlig, om än avlägsen, tolkning är att *får* betecknar att handlingen är tillåten. Gösta kan till exempel besöka polisstationen då det hålls öppet hus och erbjudas att provblåsa i mätaren.

En modal markör kan, beroende på sammanhangen, även uttrycka helt skilda modaliteter såsom epistemisk och deontisk. Det gäller exempelvis hjälpverbet *måste* (Muittari, 1988, s. 21). Avgörande för bedömningen av vilken modalitet som uttrycks är alltså dels modaloperatorns typiska (eller möjliga) betydelse(r), dels kontexten och de eventuella samtalsdeltagarnas förhållande till varandra och bakgrundskunskaper.

De modala kategorier jag redogjort för ovan är, som tidigare nämnt, hämtade från Abelin et al (1981). Det bör dock påpekas att andra forskare räknar med andra kategorier, vilka är lika tänkbara. Muittari nämner, förutom intention/önskan, epistemisk modalitet och deontisk modalitet, även dynamisk modalitet. Denna kategori påminner i viss mån om funktionell modalitet och avser ”dels förmågan att utföra en handling, dels nödvändigheten som har sitt ursprung i omständigheterna samt viljan” (Muittari, 1988, s. 21). Nordman utgår från logiskt orienterade modalitetskategorier och tar, i tillägg till deontisk och epistemisk modalitet, upp aletisk modalitet (förklarad som ”uttryck för möjlig och dess syskon”) och doxastisk modalitet (förklarad som ”uttryck för tro och förmodan och deras syskon”) (Nordman, 1986, s. 197).

De modala kategorierna som jag redogjort för ovan delar in hela satser efter modalitet. De ser på hur modaloperatorn påverkar satsens modalitet. Jag är emellertid, i denna uppsats, intresserad av att gå åt andra hållet och undersöka vilken betydelse eller modal funktion ett enskilt led får beroende på dess position i satsen och dess närkontext. För att kunna göra det utgår jag, i min undersökning, från ett antal modala kategorier som är bättre avpassade för att bedöma modaliteten utifrån enskilda led. Dessa är retorisk modalitet, appell-modalitet, inferentiell modalitet, rapportmodalitet, subjektiv modalitet, förstärkande modalitet och koncessiv modalitet. Jag har hämtat dem från ”Några talaktsfunktioner hos adverb i svenskan” (Aijmer, 1979, s. 12–15).

Med retorisk modalitet menas att talaren genom sin kommentar uttrycker dels att han håller propositionen för sann, dels att han anser att adressaten redan

borde känna till det aktuella sakförhållandet. Uttryck som kan signalera retorisk modalitet är till exempel *ju*, *självfallet* och *som du vet*. Modaliteten exemplifieras i (53) och (54).

(53) Lingon är ju röda.

(54) Han är, som du vet, död.

Appellmodalitet innebär att talaren vädjar till lyssnaren om medhåll och samtycke. Talaren är osäker på om propositionen är sann och vill att lyssnaren ska bekräfta att den är det. Uttryck som kan medföra denna modalitet är *väl* och *inte sant* som i exemplen (55)–(56).

(55) Han jobbar på Volvo nu, inte sant. (?)

(56) Hon har väl flyttat till Boden?

Med inferentiell modalitet menas att talaren signalerar att han eller hon utifrån observationer har dragit slutsatsen som är formulerad i propositionen. Uttryck som hör hit är *måste*, *visst* och *tydligen*. Exempel på denna modalitetstyp ges i (57).

(57) Det har tydligen snöat.

Med rapportmodalitet menas att talaren signalerar att belägget för propositionen är vad någon annan säger. Typiska för denna modalitet är uttryck som *visst*, *enligt X* och *påstås det*. Ett exempel är mening (58).

(58) Det har snöat i Finland, påstås det.

Aijmer ger följande definition åt subjektiv modalitet: ”Talaren ger uttryck åt sina attityder och känslor.” Subjektiv modalitet innebär att talaren uttrycker sin subjektiva, emotivt anstrukna, visshet eller övertygelse om propositionens riktighet. Eftersom det rör sin om subjektiv visshet behöver talaren inte kunna framlägga (eller ens ha) belägg för yttrandets riktighet. Det är svårt att anklaga honom eller henne för att ha ljugit om påståendet inte är riktigt. Uttryck som typiskt signalerar subjektiv modalitet är *väl*, *minsann* och *förvisso*. Ett exempel ges i (59).

(59) Stalin var minsann skuren ur särskilt virke.

Det verkar som att man i satser som är modaliserade med ett ”subjektivt” adverb oftast kan dubblera det med ”må du tro” eller ”så det så”.

Med förstärkande modalitet (av Aijmer kallad *emfatisk modalitet*) menas att talaren ger *emfas* åt sin uppfattning om att propositionen är sann. Här saknas den tydliga *emotiva* och/eller *subjektiva* karaktären som finns hos kategorin *subjektiv modalitet*. Det är också lättare att anklaga talaren för att fara med osanning om det visar sig att påståendet är falskt. *Bestämt*, *säkert* (båda betonade) och *verkligen* är exempel på ord som kan användas för att uttrycka förstärkande modalitet. Som *satsekvivalenter* till förstärkande modaloperatorer föreslår Aijmer ”Jag lovar att...” och ”Jag försäkrar att...”. Förstärkande modalitet exemplifieras i (60) och (61). Det bör påpekas att den första satsen kan tolkas som att talaren uttrycker osäkerhet rörande propositionens sanningshalt om satsadverbialet är obetonat.

(60) Nacka Skoglund hade bestämt hålfotsinlägg.

(61) Han hade verkligen ett klippkort hos ortoped.

Koncessiv modalitet innebär att talaren *motvilligt* medger eller tillstår att sakförhållandet (vanligen framställt av en föregående talare) visserligen är sant men sedan uttrycker förbehåll eller ett (delvis) kontrasterande påstående. Yttrandet i sin helhet består alltså av två satser sammanlänkade av konjunktionen *men*: en i vilken riktigheten i ett föregående påstående medges och en i vilken förbehållet eller det kontrasterande påståendet framförs. *Visserligen*, *väl* och *visst* är exempel på ord som kan uttrycka koncessiv modalitet. I (62) och (63) ges exempel på koncessiv modalitet.

(62) Visst skriver jag långsamt men många av orden blir rättstavade.

(63) Ja, kakorna är väl goda men förpackningen är inte särskilt tilltalande.

Accepterande eller *bekräftande modalitet* fungerar på samma vis som koncessiv modalitet men saknar det förbehåll som hör till koncessiv modalitet. Ett exempel ges i (64).

(64) – Den där hönan var en jävel på att springa.

– Ja, nog är den snabb.

Jag kommer att använda mig av den epistemiska kategorin troligt (exemplifierad i (39)) samt de kategorier som är exemplifierade i (53)–(64), det vill säga: *retorisk modalitet*, *rapportmodalitet*, *appellmodalitet*, *inferentiell modalitet*, *förstärkande modalitet*, *subjektiv modalitet*, *koncessiv* och *bekräftande/accepterande modalitet*.

3 Betydelser av *nog*, *visst* och *inte* i A1

3.1 Nog

Adverbet *nog* kan ha två klart åtskilda funktioner i en sats. Det kan fungera dels som gradadverbial och då ha en betydelse som ungefär motsvarar *tillräckligt*, som i exempel (65), dels som satsadverbial. Jag kommer, i denna uppsats, inte att gå närmare in på gradadverbialen *nog*.

(65) Jag har fått nog av det här. Jag anmäler mig till arbetsförmedlingens svetsarkurs istället.

Då satsadverbet *nog* står i A1, det vill säga i mittfältet efter satsens finita verb, kan två huvudsakliga betydelser urskiljas. Den ena av dem, hädanefter kallad *nog I*, är sannolikhetsgraderande. Talaren uttrycker med *nog I* att han eller hon förmodar att satsens proposition är sann. *Nog I* medför således typiskt den epistemiska modaliteten *troligt*. Ett exempel på *nog I* ges nedan.

(66) – Börje Bengtsson i Lerkaka har verkligen otroligt många höns, minst dubbelt så många som Ragnar Nilsson i Stora Rör. Ja, han har nog flest höns av alla bönder på hela Öland.

I exemplet ovan har propositionen i den andra grafiska meningen modifierats av modaloperatoren *nog I*. Talaren uttrycker, med detta *nog*, att han eller hon håller det för troligt eller mycket troligt att den proposition som framförs är sann. *Nog I* skulle kunna parafraseras med satsen: ”Det är förmodligen så att...”, eller ”Det är antagligen så att...”

Talaren signalerar med *nog I* att han eller hon, utifrån bakgrundskunskaper, informationer eller direkta observationer, gör bedömningen att propositionen troligen är sann. Vad talaren grundar sin bedömning på behöver inte framgå, vare sig av yttrandet eller dess omgivande kontext, men i exempel (66) grundar

han eller hon sig, åtminstone delvis, på bakgrundskunskaper om andra öländska hönsbestånd.

I ett annat fall kan *nog* i A1 sortera under kategorin subjektiv modalitet. Denna kommunikativa funktion hos *nog*, fortsättningsvis kallat *nog II*, tas upp av, bland andra, Bolander (1987, s. 26). Hon beskriver detta *nog* som ett ”nog i mittfältet förstärkande utsagans innehåll” och anger *förvisso* och *verkligen* som ”testord” (ungefärliga motsvarigheter). Med *nog II* förstärker alltså talaren sin talakt. Något av en förutsättning för *nog II* är emellertid att propositionen som förstärks rör något som talaren bäst själv kan bedöma, exempelvis sina egna sinnesintryck eller sin sinnesstämning. Därtill förekommer *nog II* ofta i yttranden som har karaktären av hot eller löfte (jämför SAG band 4, s. 118). Således finner man det många gånger i satser som också innehåller modaloperatorer vilka modifierar yttrandet med avseende på intention. Exempel på *nog II* ges i mening (67) och (68).

(67) Jag hörde nog att du kom.

(68) Vi ska nog ge dig en omgång som du sent ska glömma; (lita på det).

Nog II uppvisar drag av både förstärkande och subjektiv modalitet. Det är förstärkande såtillvida att talaren kan använda det för att understryka tillförlitligheten eller sanningshalten i propositionen. Anledningen till att subjektiv modalitet är en tänkbar kategori för *nog II* är att det används i satser som är subjektiva till sin karaktär (det vill säga att satsernas propositioner rör sådant som talaren bättre än någon annan kan avgöra, t.ex. hans sinnesstämning). Det är svårt att hävda att talaren ljugar i exemplen (67) och (68).

Som tänkbara satsekvivalenter till modala satsadverbial som används för att uttrycka förstärkande modalitet anger Aijmer ”jag lovar att” och ”jag försäkrar att”. För subjektiv modalitet nämner hon, förutom *nog*, *minsann*, *väl*, *förvisso* och *visst* (Aijmer, 1979, s. 15).

Om man försöker ersätta *nog* i (67) och (68) med något av orden eller satserna som är uppräknade ovan finner man att både ”jag lovar att” och *minsann* är möjliga alternativ. I (69) och (70) har *nog* ersatts med satsen ”jag lovar att” och propositionen formulerats i en bisats. I (71) och (72) har det bytts ut mot *minsann*.

(69) Jag lovar att jag hörde att du kom.

(70) Jag lovar att vi ska ge dig en omgång som du sent ska glömma; (lita på det).

(71) Jag hörde minsann att du kom.

(72) Vi ska minsann ge dig en omgång som du sent ska glömma; (lita på det).

Meningarna ovan är alla godtagbara men framförallt (69) avviker betydelsemässigt från sin motsvarighet med *nog*. Betydelsen i meningarna med det renodlade subjektiva modala uttrycket *minsann* verkar ligga nära den som uttrycks i exemplen (67) och (68). Det, tillsammans med det faktum att talaren, i (67) och (68), knappast kan anklagas för att ljuga, talar för att *nog II* är att betrakta som ett uttryck för subjektiv visshet och alltså sorterar under kategorin subjektiv modalitet.

En tredje betydelse som *nog* kan ha då det står i A1 är försanthållande. Talaren uttrycker då att han eller hon, bestämt, håller propositionen för sann. I denna betydelse kan *nog* även användas för att modifiera propositioner som inte har med talarens sinnesintryck eller sinnesstämning att göra. Detta tredje *nog* förekommer bara i finlandssvenska och jag kommer därför inte att gå närmare in på det. Ett exempel på denna betydelse och användning av *nog* ges emellertid i mening (73).

(73) Jag har nog tre barn. (yttrat av en person som är väl medveten om hur många barn han har)

I artikeln ”Nog är tillräckligt” undersöker Borgstam (1977) *nog* ur en semantisk synvinkel. Hon hävdar att även det modala satsadverbialet *nog*, semantiskt sett, innebär tillräcklighet såtillvida att det uttrycker att talaren anser sig besitta tillräckliga bakgrundskunskaper för att, exempelvis, kunna göra bedömningen att propositionen är sannolik. Skillnaden mellan de olika versionerna av *nog* är, enligt henne, enbart pragmatiska. Hon menar att det för alla versioner av det modala satsadverbialet *nog* finns ett underliggande ”jag vet (*nog*)”. Skillnaden mellan *nog I* och *nog II* är, enligt henne, att detta underliggande ”jag vet” är presenterbart i *nog II*:s fall men icke presenterbart i *nog I*:s (jämför Borgstam 1977).

Borgstams perspektiv kan vara intressant att ha i åtanke då man jämför *nog I* och *nog II* eftersom det kan illustrera en viktig skillnad mellan dem. *Nog II* förekommer, som ovan nämnts, i satser vars propositioner är subjektiva uttryck för talarens förnimmelser och själsliv eller i hot eller löften. I alla tre fall vet talaren bättre än någon annan huruvida propositionen är sann eller inte. Det är till exempel svårt att hävda att en person som påstår sig ha hört något ljuger eller

har fel. Denna typ av yttranden är, till sin natur, subjektiva och förutsätter att propositionen är sann.

Nog I, däremot, används då talaren inte anser sig ha tillräcklig grund för att hävda propositionen som nödvändigtvis sann. Ett underliggande ”jag vet” är inte presenterbart i *nog I*:s fall men finns ändå underförstått eftersom ”[Ä]ven en bedömning av något som sannolikt förutsätter ett visst mått av vetande, (jag vet) nog för att tro” (Borgstam, 1977, s. 225).

3.2 Visst

Visst kan ha tre betydelser då det står i A1. Den första av dem, *visst I*, sorterar under kategorin rapportmodalitet. Exempel (74) kan illustrera betydelsen och användningen av *visst I*.

- (74) – Vet du var Nina bor?
– Ja, hon bor visst i Töreboda nu.

Talaren håller visserligen propositionen för sann men låter samtidigt förstå att han eller hon grundar utsagan på vad någon annan sagt. Genom att kommentera propositionen med *visst I* markerar talaren att han eller hon ”avlägsnar sig från ansvaret för att satsen är sann” (Aijmer, 1979, s. 10). Andra modaloperatorer som uttrycker rapportmodalitet är exempelvis *lär* och *påstås (det)*. Det verkar dock som att de betecknar en lägre grad av sannolikhet och att talaren, med dessa uttryck, avlägsnar sig från ansvaret för propositionens sanningshalt i högre grad än vad som är fallet med *visst I*. (Jämför: ”Hon lär bo i Töreboda nu.” eller ”Hon påstås bo i Töreboda nu.”).

Den andra betydelsen som *visst* kan ha i A1, *visst II*, sorterar under inferentiell modalitet. Talaren uttrycker, med *visst II*, att han eller hon dragit den slutsats som är formulerad i satsens proposition utifrån direkta observationer (Aijmer, 1979, s. 9–10). *Visst II* exemplifieras i mening 75. En tänkbar situation för yttrandet ifråga är angiven inom parentes.

- (75) Du har visst mjäll. (Talaren observerar små vita ”flarn” på åhörarens axlar.)

Visst II kan dock bara uttrycka inferentiell modalitet då talaren grundar sig på direkta sinnesobservationer som görs i, eller i omedelbar anslutning till, tal-situationen. Det kan jämföras med exempelvis *måste* som också kan uttrycka

inferentiell modalitet men som, till skillnad från *visst II*, används i yttranden där talaren utifrån kunskap om ett visst sakförhållande sluter sig till att ett annat också måste gälla (jämför Aijmer 1979, s. 10). Skillnaden mellan den inferentiella modalitet som kan uttryckas med *visst II* och den som kan uttryckas med *måste* framgår av exempelmeningarna i (76) och (77).

(76) Igår kom Johnsson hem med en kasse från Systembolaget igen. Han måste vara alkoholist.

(77) Igår kom Johnsson hem med en kasse från Systembolaget igen. Han är visst alkoholist.

Den andra satsen i (76) uttrycker inferentiell modalitet eftersom talaren, utifrån vetskapen om vad Johnsson hade med sig hem igen, sluter sig till att Johnsson är alkoholist. Den andra satsen i (77), däremot, uttrycker inte inferentiell modalitet utan rapportmodalitet. Anledningen till skillnaden i modalitet är alltså att den första satsen i exemplen inte är en observation som talaren gör i talsituationen utan ett påstående grundat på talarens bakgrundskunskap (antingen hon eller han själv har iakttagit Johnsson eller, t.ex., fått en rapport av grannfrun).

Visst I och *visst II* är obetonade. Då ett *visst* som står i A1 betonas får det en tredje betydelse. Ett betonat *visst* i A1, *visst III*, används i satser där talaren invänder mot ett negerat påstående som gjorts av en föregående talare. Talaren uttrycker, med *visst III*, att han eller hon hävdar motsatsen till den proposition som den föregående talaren framfört (jämför SAG, band 4, s. 108–110). *Visst III* kan således bara förekomma i satser som ingår i en samtalskontext eftersom man inte gärna kan rikta invändningar mot ingenting. Ett exempel på *visst III* ges i 78.

- (78) – Tvinga inte David att äta kaprisen! Han tycker inte om kapris.
– Han tycker visst om kapris.

Ett betonat *visst* fyller två delvis överlappande kommunikativa funktioner. Dels uttrycker det att talaren är övertygad om att utsagan är sann, dels signalerar det att yttrandet är en invändning mot föregående talares påstående. Vilken modal kategori *visst III* bör räknas till är därför inte helt lätt att avgöra. Den ena kommunikativa funktionen, att talaren håller sitt yttrandes proposition för sann, motiverar att man kategoriserar *visst III* som ett uttryck som ger förstärkande modalitet. Den andra funktionen förutsätter visserligen talarens övertygelse om

utsagans riktighet men markerar främst yttrandets karaktär av invändning och hävdande av en motsatt ståndpunkt. Att *visst III* signalerar att talaren gör en invändning motiverar att man räknar det till subjektiv modalitet.

Jag betraktar subjektiv modalitet som den kategori som bäst fångar den kommunikativa funktionen hos *visst III*. Anledningen till mitt val av modal kategori är att *visst*, i (78), kan bytas ut mot andra uttryck som förmedlar subjektiv modalitet. Om man däremot byter ut detta betonade *visst* mot ett modalt uttryck vars främsta betydelse är förstärkande blir resultatet mer tveksamt. Det framgår av (79) och (80), nedan. I (79) har *visst* ersatts med *väl* (en av de modaloperatorer som Aijmer nämner i samband med subjektiv modalitet (Aijmer, 1979, s. 15)). I (80) har *visst* bytts ut mot *bestämt*, som enligt Aijmer uttrycker enfatisk modalitet (samma modalitet som i denna uppsats benämns förstärkande modalitet) (Aijmer, 1979, s. 15).

(79) – Tvinga inte David att äta kaptisen! Han tycker inte om kaptis.

– Han tycker väl om kaptis.

(80) – Tvinga inte David att äta kaptisen! Han tycker inte om kaptis.

– Han tycker bestämt om kaptis.

Av exempel (79) framgår att *visst III* kan ersättas av ett uttryck som signalerar subjektiv modalitet. Det kan däremot inte, som i (80), bytas ut mot ett renodlat förstärkande uttryck eftersom sammanhanget kräver att talaren markerar att hans yttrande ska uppfattas som en invändning.

Visst kan också ha en fjärde betydelse då det står efter det finita verbet. Talaren uttrycker med *visst IV* att han eller hon erinrar sig någonting (jämför Aijmer, 1979, s. 10). Denna betydelse av *visst* verkar vara betydligt ovanligare än de som har presenterats ovan. Ett exempel på *visst IV* ges i (81).

(81) Jag lade *visst* pengarna på bordet. (exemplet taget från Aijmer)

3.3 Inte

Inte kan fungera som antingen led- eller satsnegation. Som lednegation negerar det ett enskilt satsled. I exempel (82) negeras tidsadverbialen *idag*.

(82) Inte idag, men imorgon kan du komma.

Jag kommer fortsättningsvis bara att behandla satsnegationen *inte*. Som satsnegation negerar *inte*, som namnet antyder, satsen som helhet. Det exemplifieras i (83).

(83) Jag hade inte sagt åt honom att ställa till någon scen på Finlandsfärjan.

Vad adverbet *inte* betyder kan visserligen tyckas uppenbart men det kan ändå vara värt att precisera. I SAG finner man följande definition av satsnegation: ”En deklarativ huvudsats med negerande satsadverbial anger (i sin prototypiska betydelse av påstående) att motsvarande sats utan negerande adverbial är falsk, dvs. adverbialet ger kontradiktorisk betydelse åt (resten av) satsen.” (SAG band 4, s. 167). Närvaron av satsnegationen *inte* i en sats som till exempel *Han är inte hemma*, medför alltså att *Han är hemma* skulle vara falsk.

Då *inte* står i A1 ger det alltså, som ovan nämnt, ”kontradiktorisk betydelse åt (resten av) satsen”. Således kan det tillsammans med andra modaloperatorer modifiera yttranden och ge negativa modaliteter som exempelvis ej möjligt (t.ex. *kan inte*), ej troligt (t.ex. *nog inte*) eller ej tillåtet (t.ex. *får inte*). Däremot kan *inte* inte anses modalisera ett yttrande utan andra modaloperatorer. Att *inte* anger att motsvarande sats utan negation är falsk innebär inte att det modaliserar satsen ifråga. Det kan förklaras med att negationen är en del av satsens propositionella betydelse vilket framgår av att pronomen som syftar tillbaka till en negerad sats avser den negerade satsen och inte motsvarande sats utan negationen (till exempel: – *Han är inte hemma*. – *Nej, det vet jag.*) (Jämför SAG, band 4, s. 84–85).

3.4 Sammanfattning av betydelser i A1

Nedan följer en sammanställning av de betydelser jag funnit att *nog*, *visst* och *inte* kan ha då de står i A1.

nog:

Nog I: sannolikhetsgraderande. Modal kategori: troligt.

Nog II: talaren förstärker sin talakt. Modal kategori: subjektiv modalitet

Nog III: talaren uttrycker försanthållande. Förekommer endast i Finlandssvenska

visst:

Visst I: Talaren håller propositionen för sann men grundar sig på vad någon annan sagt. Modal kategori: rapportmodalitet

Visst II: Talaren drar en slutsats utifrån direkta observationer. Modal kategori: modalitet inferentiell

Visst III: Talaren invänder mot föregående talares påstående och hävdar motsatsen. Modal kategori: subjektiv modalitet

Visst IV: Talaren erinrar sig någonting

inte:

Negerar satsen. Kan tillsammans med andra modaloperatorer uttrycka negerade modaliteter.

4 Betydelser av *nog*, *visst* och *inte* i fundamentet

I 4 kommer jag att dela in *nog*, *visst* och *inte* i modala kategorier, på motsvarande vis som jag gjort i 3. Inledningsvis presenterar jag emellertid resultaten av de korpusökningar jag har gjort och diskuterar huruvida det är rimligt att anta att *inte*, *nog* och *visst* i fundamentet är vanligare i talspråk än i skriftspråk.

4.1 Korpusundersökningar

I kapitel 4 använder jag mig av autentiska exempel hämtade från Språkbankens korpus Parole. Den omfattar cirka 19 miljoner löpord, varav 13,6 miljoner är texter ur dagstidningar utgivna mellan 1976 och 1997, 4,4 miljoner romanmaterial utgivet mellan 1976 och 1981 och återstoden tidskrifts- och webbtexter från mitten av 90-talet. Jag sökte på *Inte*, *Nog* och *Visst* +, i tur och ordning, finit verb presens aktiv (t.ex. *Inte* äter...), finit verb preteritum aktiv (t.ex. *Nog* dög...) och konjunktiv (t.ex. *Visst* vore...). Sökningarna utföll enligt följande:

Inte + finit verb presens: 258 träffar

Nog + -----” ”----- : 136 träffar

Visst + -----” ”-----: 990 träffar

Inte + finit verb preteritum: 172 träffar

Nog + -----” ”-----: 79 träffar

Visst + -----” ”-----: 284 träffar

Inte + konjunktiv: 0 träffar

Nog + ---” ”---- : 5 träffar

Visst + ---” ”----: 9 träffar

Av dessa träffar hämtade jag 72 *Nog*-inledda , 103 *Inte*-inledda och 139 *Visst*-inledda satser med tillhörande kontext. Jag hämtade dem i den ordning de visades.

Fördelningen av träffar visar att *Visst*-inledda satser är betydligt vanligare än både *Nog*- och *Inte*-inledda i skrivet språk. Att det skulle gälla även i talat språk är dock inte lika säkert. De träffar som jag tittade närmare på antyder att åtminstone *Inte*-inledda satser är mer frekvent förekommande i talat än i skrivet språk. Av de totalt 103 *Inte*-inledda satserna var 66 direkta repliker. Bland de *Inte*-inledda satserna med verb i presens var inte mindre än 59 av 66 repliker. Av de 72 *Nog*-inledda satserna var 29 repliker. 23, av totalt 50, presenssatser var repliker. Bland de 139 *Visst*-inledda satserna fanns 69 direkta repliker. Om man även räknar inre monolog och erlebte Rede som ett slags repliker blir andelen satser som återger tal betydligt större i alla tre grupper.

De kvantitativa uppgifterna ovan stämmer väl överens med andra undersökningar av modala satsadverbial. Till exempel konstaterar Bolander, i sin undersökning av ungdomsböcker, att talarattitydsadverbial (modala satsadverbial), oavsett position i satsen, överlag är vanligare i repliker och inre monologer än i författartext. Hon anser det troligt att det beror på att ”författare ofta håller sig utanför sitt stoff utan att själva ta ställning till det”. Hon skriver vidare att ”[T]idigare undersökningar också visat att TA [talarattitydsadverbial] är vanligare i tal än i skrift” (Bolander, 1987, s. 10).

Den höga andelen återgivet tal i det material jag tittat på gör att det verkar troligt att *Inte*-, *Nog*- och *Visst*-inledda satser är betydligt mer högfrekventa i talat språk än i skrivet. Det borde, i synnerhet, gälla de *Inte*-inledda satserna.

4.2 Nog

Jag har funnit tre klart åtskiljbara betydelser/funktioner hos *nog* då det utgör fundamentet i en sats. För att skilja dem från de betydelser/funktioner som presenterades i 3.1, kallar jag dem *nog A*, *nog B* och *nog C*.

Enligt SAG kan *nog* ”användas för att förstärka en språkhandling” och denna ”förstärkande betydelse har *nog* särskilt som fundament” (SAG, band 4, s. 118). Det är den funktionen som beskrivits för *nog II* i kapitel 3.1. *Nog A* påminner mycket om *nog II* och sorterar också under kategorin subjektiv modalitet. Talaren uttrycker med *nog A* sin subjektiva visshet om att den efterföljande propositionen är sann. Exempelen (84) och (85) visar hur detta *nog* kan användas.

(84) ”Kanske borde familjen Åkesson byta vinets namn till Tetra dell’Óro? Den gyllene tetran. Nog har man åtminstone funnit klingande guld när man grävt vin i Italien. Detta blir sommarens försäljningssuccé!”

(85) ”Kärleksduetten i första akten flyger fram på små moln, och även i de mer spektakulära scenerna förmår han göra sig synlig med sitt ivriga och avväpnande temperament. Nog lär de svenska turisterna ta honom till sitt hjärta.”

Som framgår av exemplen ovan uttrycker *nog A*, liksom *nog II*, subjektiv visshet. Talaren signalerar sin övertygelse om propositionens sanningshalt utan att egentligen kunna anmodas att redogöra för vad han eller hon grundar sin övertygelse på. På så vis är *nog A* och *nog II* lika. Emellertid föreligger en viktig skillnad mellan *nog A* och *nog II*. Den blir tydlig då man ändrar ordföljden i de *nog*-inledda satserna i exemplen (84) och (85). I (86) och (87) har subjektet ställts i fundamentet och *nog* flyttats till A1.

(86) Man har nog åtminstone funnit klingande guld när man grävt vin i Italien.

(87) De svenska turisterna lär nog ta honom till sitt hjärta.

I (86) uttrycker *nog* osäkerhet snarare än visshet och hör således till kategorin troligt. I (87) uttrycker det antingen osäkerhet eller, med intonation och god vilja, subjektiv visshet. Betydelseförändringen vid flytten från fundamentet till A1 har med vad talaren kan veta att göra. Då *nog* står i A1 förutsätts i allmänhet att satsens proposition rör sakförhållanden som talaren, bättre än någon annan, kan känna till för att det ska kunna användas för att uttrycka subjektiv visshet. Då *nog* står i fundamentet däremot, kan det uttrycka (subjektiv) visshet även då propositionen inte rör, för talaren, subjektiva saker såsom dennes sinnesintryck eller sinnesstämning. Således kan *nog* uttrycka subjektiv visshet i (84) men inte i (86).

Nog B hör till kategorin appellmodalitet. Detta *nog* används då talaren vill att åhöraren ska bekräfta propositionens riktighet. Något av en förutsättning för *nog B* är att propositionen rör någonting som åhöraren bättre än talaren kan avgöra eller veta. Yttrandet blir då ett slags vädjan (jämför SAG, band 4, s. 118). Exempel på *Nog B* ges i (88) och (89).

(88) ”Han gjorde den näraliggande invändningen att han inte hade några pengar till en amerikaresa. Då tog Viveca språnget: – Men jag har. Jag har just fått mina inestående pengar för tre månader. Nog är vi så goda vänner att jag kan få finansiera resan--- tillsvidare?”

(89) ”Han förstår inte, att ingen, pappa eller vem det vara månde, vill att det ska bli så här. Nog menar pappa väl, det tror ni med, inte sant?”

Till *nog C* har jag valt att räkna både koncessiv och accepterande/bekräftande modalitet. Med *nog C* uttrycker talaren att han eller hon accepterar ett föregående yttrande som sant eller riktigt. Antingen accepteras det motvilligt och med efterföljande förbehåll eller kontrasterande proposition (koncessiv modalitet), eller så accepteras det utan förbehåll eller invändningar (Jämför Aijmer, 1979, s. 13 och 15). (90) är ett exempel på koncessivt *nog C* och (91) är ett exempel på accepterande/bekräftande *nog C*.

(90) ”Kanske beror det på att finskorna inte är med, men den här gången låter musiken mer ”maskulin”, grövre i kanterna. Nog får man det upphettade sväng som utlovats, men jag tycker fortfarande att albumet ”kaksi” låter mer personligt”

(91) – Kan jag ta en kaka till kaffet?
– Nog kan du ta en kaka om du vill. (eget exempel)

Koncessiv modalitet kan också, med viss betydelseförändring, förekomma i omvänd ordning. Det vill säga att talaren först gör sin invändning eller uttrycker sitt förbehåll och sedan medger riktigheten i en annan proposition. Exempel på den satsföljden ges i (92).

(92) Jag tycker fortfarande att albumet Kaksi låter mer personligt men nog får man det upphettade sväng som utlovats. (eget exempel)

Den satsföljd som exemplifieras i (92) fungerar sämre än den i (90) om man tänker sig satserna som svar på en föregående talares yttrande. Följden i (92) används snarast som svar på en outtalad, retorisk fråga.

4.3 Visst

Också vad gäller *visst* kan tre huvudsakliga betydelser urskiljas då det står i fundamentet.

Visst A hör till kategorin subjektiv modalitet. Det används, i likhet med *nog A*, för att uttrycka talarens subjektiva visshet om propositionens sanningshalt. Exempel på *visst A* ges i (93).

(93) ”Jag har själv försatt mig i det här läget. Jag har ingen rätt att---Ghislaine exploderade: – Ah, gör dig inte så rationell! Visst blir man rasande om en vän är ute efter ens man.”

Visst B sorterar under kategorin appellmodalitet. Talaren uttrycker med *visst B* dels att hon håller propositionen för sannolik/sann, dels att hon söker sin åhörarens medhåll eller bekräftelse av sanningshalten i yttrandet. En sådan, *Visst*-inledd, deklarativ huvudsats framstår därför ofta som en fråga samtidigt som den framställer talarens inställning till det aktuella sakförhållandet eller ämnet (jämför SAG, band 4, s. 110). Exempel på *visst B* ges i (94) och (95).

(94) ” – Sport vinner hajar du väl. –Jag hoppas det. – Hoppas! Det är ju ganska självklart, alltså. – Ja. – Visst är det? – Jaaa. – Kom ihåg det.”

(95) ”Hon sa blygt: - Visst är det Gud som gjort så det finns bär, mamma? – Javisst, svarade mamma.”

Visst B ligger, betydelsemässigt, mycket nära *nog B*. En skillnad mellan dem verkar dock ligga i vilka modaliteter talarens och åhörarens inbördes kunskapsförhållanden medger. Som tidigare nämnt gäller, för *nog*, att det kan uttrycka appellmodalitet när propositionen handlar om något som lyssnaren har bättre förutsättningar att avgöra än vad talaren har. *Visst*, däremot, tycks kunna uttrycka appellmodalitet även då propositionen rör sakförhållanden vilka talaren har minst lika bra förutsättningar att avgöra som åhöraren har. Det är exempelvis

fallet i (94) ovan. Än tydligare är det i utsagor om sinnesintryck som i exempel (96). I (97) däremot, ligger istället subjektiv modalitet närmare till hands.

(96) Visst smakar korven gott.

(97) Nog smakar korven gott.

Visst C sorterar under någon av de två kategorierna koncessiv modalitet och accepterande/bekräftande modalitet. Liksom för *nog C* gäller att talaren, med den adverbialsinledda satsen, antingen signalerar att han eller hon accepterar eller bekräftar en föregående proposition eller att han eller hon (motvilligt) medger det föregående yttrandes sanningshalt men i en efterföljande sats framför förbehåll. I det förra fallet uttrycks accepterande/bekräftande modalitet och i det senare koncessiv modalitet. I (98) exemplifieras accepterande/bekräftande modalitet och i (99) koncessiv.

(98) ”Är det diskriminering att annonsera efter ”nordisk” arbetskraft? Frank Orton, diskrimineringsombudsman, är mycket entydig: – Visst är det fråga om diskriminering.”

(99) ”Han fingrade på de fina instrumenten, vred på den vackra svarta ratten och såg på hastighetsmätaren som stod på noll. Visst var han lycklig trots att bilen inte rörde sig ur fläcken. Men ofta undrade han om han inte varit mycket lyckligare när han inte hade någon.”

På samma sätt som med *Nog*-inledda satser, kan de koncessiva yttrandena med *visst* göras i omvänd satsföljd. Ett exempel på det ges i (100).

(100) Man får knappast någon känsla av upptäckter men visst sjunger sviterna vackert under Rostropovitjs stråke. (eget exempel)

4.4 *Inte*

För *inte* anges i SAG två huvudsakliga betydelser/funktioner då det står som ensamt fundament, nämligen att uttrycka en invändning och att ange emfas (utöver att *inte* negerar satsen även då det står i fundamentet). Om den första, *invändning*, står följande att läsa: ”Om resten av satsens innehåll redan är aktuellt (i kontexten eller i talsituationen), kan obetonat *inte* utgöra fundament.

Satsen fungerar då ofta som en invändning.” Den andra funktionen beskrivs på följande vis: ”Negerande adverbial (*inte, icke*) som fundament kan också ange emfas, t.ex. när flera negerade sakförhållanden parallellt- explicit eller implicit- ställs mot varandra. Det negerande adverbialiet är då betonat.”(SAG, band 4, s. 175–176).

Inte kan alltså stå i fundamentet till satser som fungerar som invändningar. I sådana satser uttrycker talaren med *inte* att han eller hon anser att ett i sammanhanget aktuellt sakförhållande eller ett omedelbart föregående yttrande är falskt eller orimligt. Beroende på kontexten och/eller talsituationen kan *inte*, i satser som fungerar som invändningar, uttrycka antingen subjektiv eller retorisk modalitet. Ett exempel på en *Inte*-inledd invändning ges i (101).

(101) ”Kunde ni inte använda semestern till nånting bättre? Zackarias? Sätta livet på spel...Martin spetsade öronen. Den frågan kände han igen. ---Inte sätter vi livet på spel, Matilda, sa Zachrisson saktmodigt.”

I exemplet ovan kan *inte* ses som ett uttryck som kan föras till kategorin subjektiv modalitet. Ett skäl till det ligger i att talaren inte behöver bry sig om att framföra, eller kunna framföra, belägg för propositionens sanningshalt. Det skulle kunna tyda på att det rör sig om subjektiv visshet. Ett annat skäl är att man utan större betydelseförändring kan ställa *inte* i A1 tillsammans med ett typiskt subjektivt modalt satsadverbial. Exempelmening (102) betyder ungefär detsamma som den *Inte*-inledda satsen i (101).

(102) – Vi sätter väl inte livet på spel.

I en annan kontext eller talsituation uttrycker *inte* istället retorisk modalitet. Ett exempel på en sats där *inte* signalerar retorisk modalitet ges i (103).

(103) ”– Vi måste lyssna mer på medlemmarna än på LO:s och SAF:s ekonomer. Det blir ett rent helvete för oss som förhandlar. Inte är ekonomerna där och tar smällen då.”

I exemplet ovan måste *inte* ses som ett uttryck som signalerar retorisk modalitet. Talaren markerar, genom att placera *inte* i fundamentet, att han eller hon anser att propositionen är självklar. Den här betydelsen eller funktionen hos *inte* ligger

mycket nära en av de betydelser som kan uttryckas med det modala satsadverbialet *ju*. Då *inte* sorterar under kategorin retorisk modalitet kan det ofta, med obetydlig betydelseskillnad, bytas ut mot *ju + inte* i A1. Ett exempel på en sådan parafrasering ges i (104) och (105).

(104) Inte är det där en ko.

(105) Det där är ju inte en ko.

I SAG ges följande beskrivning av den kommunikativa funktionen hos *ju*:

Talaren utgår ifrån att satsen där *ju* står är sann. Grundbetydelsen hos *ju* torde vara att hänvisa till en källa som lyssnaren har tillgång till. [...] Den vanligaste källan som talaren hänvisar till är lyssnarens tidigare erfarenhet. Dvs. med *ju* anger talaren att han räknar med (eller låtsas) att både talaren och lyssnaren (eller folk i allmänhet känner till eller kan räkna ut att det som sägs i satsen är sant: 'som du och jag vet'. (SAG, band 4, s. 114)

Det stämmer även ganska väl in på *inte* då det står i fundamentet och sorterar under kategorin retorisk modalitet. Det finns dock en viktig skillnad mellan *ju* och *inte*. *Ju* kan uttrycka logiska samband mellan yttranden. Denna funktion beskrivs av Aijmer (1977, s. 207–208). Hon skriver att *ju* kan användas i sekvenser om två talakter och att det då står i det andra ledet som anger skäl till det första. Denna funktion exemplifierar hon med följande satsföljd: ”Du kan inte gå bort i den där klänningen. Den är ju omodern.” Denna konjunktionella funktion finns inte hos *inte*. Skillnaden illustreras i (106) och (107).

(106) Det blir ett helvete för oss som förhandlar. Inte är ekonomerna där och tar smällen då.

(107) Det blir ett helvete för oss som förhandlar. Ekonomerna är ju inte där och tar smällen då.

Som framgår av resonemangen och exemplen ovan kan *inte*, i en sats som fungerar som invändning, beroende på kontext och talsituation sortera antingen under subjektiv modalitet eller under retorisk modalitet. Jag har ändå valt att betrakta invändning som en betydelse hos *inte* som kan höra till två skilda modala kategorier: *inte A* – subjektiv modalitet och *inte A* – retorisk modalitet. Ett möjligt alternativ hade varit att istället skapa en ny modal kategori kallad invändning. Den skulle då utgöra en slags inverterad motsvarighet till kategorin accepterande/bekräftande modalitet. Anledningen till att jag inte gjort det är att

en sådan kategori inte skulle kunna ringa in och göra en klar distinktion mellan retoriska och subjektiva invändningar, vilket jag anser vara av viss vikt.

En andra funktion som *inte* kan ha är att ge emfas. Med detta ofta betonade *inte*, *inte B*, förstärker talaren den talakt han eller hon utför. *Inte B* kan räknas till kategorin förstärkande modalitet och exemplifieras i (108).²

(108) ”Inte har hon så värst ont av den heller om hon inte är avundsjukt lagd som knekten Lars brukade säga i sin livstid.”

En tredje betydelse hos *inte* då det står i fundamentet, *Inte C*, sorterar under kategorin appellmodalitet. Talaren vädjar då om åhörarens bekräftelse av propositionens riktighet, vilket ger satsen frågekaraktär. *Inte C* fungerar på samma vis som *visst B* med den skillnaden att talaren med *inte C* söker åhörarens medhåll om en negerad proposition. Ett exempel på *inte C* ges i (109).

(109) ” – Men han tyckte själv att förhållanden blev odrägliga, sade Viveca häftigt. Inte kan han längta tillbaka till dem? – Kanske inte, medgav Bibi.”

Inte D hör till kategorin koncessiv modalitet. Talaren uttrycker med detta *inte* att han eller hon tillstår att ett visst sakförhållande (formulerat av en föregående talare eller underförstått) inte föreligger men framför därefter en (delvis) kontrasterande sats. *Inte D* fungerar således på samma sätt som *visst C* och *nog C*, med den skillnaden att den proposition vars riktighet medges är negerad. *Inte D* kan ofta, med förhållandevis liten betydelseskilnad, parafraseras på så vis att *inte* ställs i A1 efter *visserligen*. *D* exemplifieras i (110).

(110) ”Inte begär jag att nationen ska bry sej om min hustrus död eller min sorg, hade han förklarat för den skolvaktmästare han lånade flaggorna av, men jag vill en gång i mitt liv visa, att likaväl som nationen äger mig så äger jag den...”

Slutligen ska jag ta upp en enskild sats, nämligen *Inte vet jag*. Av de 258 träffar som min korpusökning gav på ”Inte”+finit verb presens, visade sig 23 vara *Inte vet jag*. *Vet* var det tredje vanligaste verbet i träffarna. Bara *kan* (54 träffar) och *är* (45 träffar) var vanligare. Anledningen till att jag tar upp satsen *Inte vet jag* är

² Värt att notera är att *inte*, *nog* och *visst* alla hör till kategorin förstärkande modalitet då de har *fan* som efterföljande bestämning (jämför SAG, band 4, s. 118). Följande satser kan tjäna som exempel: ”Nog fan är han hemma”, ”Visst fan har de bananer på Konsum”.

att den avviker från andra satser med ett ensamt *inte* i fundamentet. De båda satserna *Inte vet jag* och *Jag vet inte* betyder samma sak, vilket innebär att negationen inte modifierar propositionen med avseende på någon modalitet.

4.5 Sammanfattning av betydelser i fundamentet

Nog:

Nog A: Talaren uttrycker subjektiv visshet om propositionens sanningshalt.

Modal kategori: Subjektiv modalitet

Nog B: Talaren anser att propositionen är sannolik/sann och vill att åhöraren ska bekräfta det.

Modal kategori: Appellmodalitet

Nog C: Talaren accepterar villigt eller motvilligt riktigheten i ett föregående yttrandes

proposition. Modal kategori: Koncessiv modalitet eller accepterande/ bekräftande modalitet

Visst:

Visst A: Talaren uttrycker subjektiv visshet om propositionens sanningshalt.

Modal kategori: Subjektiv modalitet

Visst B: Talaren anser att propositionen är sannolik/sann och vill att åhöraren ska bekräfta det.

Modal kategori: Appellmodalitet

Visst C: Talaren accepterar villigt eller motvilligt riktigheten i ett föregående yttrandes proposition. Modal kategori: Koncessiv modalitet eller accepterande/bekräftande modalitet

Inte:

Inte A: Talaren invänder mot föregående proposition eller sakförhållande.

Modal kategori: Subjektiv modalitet eller retorisk modalitet

Inte B: Talaren förstärker talakten.

Modal kategori: Förstärkande modalitet

Inte C: Talaren anser att den negerade propositionen är sannolik/sann och vädjar om åhörarens bekräftelse av det. Modal kategori: Appellmodalitet

Inte D: Talaren tillstår att ett sakförhållande är sant men framför sedan en (delvis) kontrasterande sats. Modal kategori: Koncessiv modalitet

5 Jämförelser

5.1 Betydelseförändring vid flytt från A1 till fundament

Om man jämför *visst* och *nog* i A1 med *visst* och *nog* i fundamentet märker man att de har olika betydelser beroende på vilken av dessa positioner de står i. Vi kan utgå från att *nog*:s typiska, eller omarkerade, betydelse i A1 är att talaren bedömer satsens innehåll som troligt och att *visst*:s typiska betydelse är att talaren hänvisar till vad någon annan har sagt. *Nog* kan då parafraseras med "Det är förmodligen så att..." eller "Det är troligen så att...". *Visst* kan parafraseras med "Enligt vad jag har hört så..." eller möjligen "Det lär vara så att...". Dessa betydelser hos *nog* och *visst* sorterar, som tidigare visats, under de modala kategorierna troligt respektive rapportmodalitet. Både *nog I* och *visst I* uttrycker ett visst mått av osäkerhet. *Nog* gör det bokstavligt medan *visst* gör det såtillvida att talaren inte tar personligt ansvar för propositionens sanningshalt eller sin källas tillförlitlighet.

Då *nog* eller *visst* flyttas till fundamentet uttrycker de snarare visshet. Talaren kan till exempel signalera att han är övertygad om att propositionen är sann, att han motvilligt medger att den är sann eller att han utgår från att den är sann men söker medhåll. De båda satsadverbialen sorterar alltså under olika modala kategorier då de står i fundamentet men alla dessa kategorier uttrycker på något sätt säkerhet även om det inte alltid är dess primära funktion. Således kan man konstatera att flytten från A1 till fundamentet, för *nog* och *visst*:s del innebär en övergång från att uttrycka ett visst mått av osäkerhet till att istället uttrycka visshet eller säkerhet och att det avspeglar sig i de modala kategorier de kan delas in i.

Då *inte* står i A1 fungerar det som satsnegation. Det kan visserligen utgöra den negerande delen i en modalitet som till exempel ej troligt men har, i sig, ingen modal funktion. Däremot får adverbialet *inte*, som beskrivet i 4.4, en modal funktion när det flyttas till fundamentspositionen. Det får således dels en negerande, dels en modal funktion då det ensamt utgör en sats fundament. Detta

framgår av att en sats som exempelvis ”Inte riskerar vi livet” kan parafraseras med ”Vi riskerar väl inte livet” eller ”Det är ju inte så att vi riskerar livet”. *Inte* i fundamentet motsvaras alltså av negationen *inte* + en modaloperator i A1 (väl eller *ju* beroende på modalitet).

5.2 Jämförelser mellan *nog*, *visst* och *inte*

Aijmer skriver att ”[o]m adverbet signalerar subjektiv säkerhet kan vi förvänta oss att det också kan uttrycka koncessiv modalitet, accepterande, emfatisk modalitet.” (Aijmer, 1979, s. 15). Det stämmer väl in på de betydelser och funktioner jag funnit hos *inte*, *nog* och *visst* (med undantag för emfatisk modalitet).

Då *nog* och *visst* står i A1 är deras respektive betydelser/funktioner inte svåra att särskilja. *Nog* kan antingen uttrycka modaliteten troligt eller subjektiv modalitet och *visst* kan uttrycka rapportmodalitet, inferentiell modalitet eller subjektiv modalitet. När de står i fundamentet däremot, är deras respektive betydelser inte lika enkla att särskilja. De modaliteter de uttrycker sammanfaller. I många fall kan de, helt utan betydelseskillnad, bytas ut mot varandra. Jag har i 4.3 ringat in ett par skillnader mellan dem, som till exempel att talarens och åhörarens inbördes kunskapsförhållanden tycks medge olika modaliteter för *nog* och *visst*, men i många fall är dess betydelser mycket lika och svåra att skilja åt (om det ens finns någon skillnad). Bolander (1987, s. 59) menar dock att det skulle kunna vara så att *nog* är mer subjektivt än *visst*.

Som framgår av 4.5 har *inte* tre möjliga modala kategorier gemensamma med *nog* och *visst*. *Inte*-inledda satser visar alltså flera likheter med *nog*- och *visst*-inledda. I vissa av de fall då de *inte*-inledda satserna sorterar under någon av kategorierna subjektiv modalitet, appellmodalitet eller koncessiv modalitet kan de ses som negerade motsvarigheter till de *nog*- och *visst*-inledda satser som hör till samma modala kategorier.

5.3 Inbördes kombinationer

Satsadverbialen *nog* och *visst* kan inte samförekomma vare sig båda leden står i A1 eller om det ena står i A1 och det andra i fundamentet, eftersom deras betydelser skulle vara motstridiga och göra yttrandet ologiskt. Detta framgår av exemplen nedan.

(111) *Nog är han visst trevlig./*Visst är han nog trevlig.

(112) *Han är nog visst trevlig./*Han är visst nog trevlig.

Både *visst* och *nog* kan, som i exemplen (113) och (114), samförekomma med *inte* då de står i A1.

(113) Han är visst inte trevlig.

(114) Han är nog inte trevlig

Då något av de tre adverbialen är topikaliserat kan, som regel, inget av de andra stå i A1. Jämför meningarna (115) och (116).

(115) *Inte är han visst trevlig.

(116) *Nog är han inte trevlig.

Från detta finns ett undantag som exemplifieras i (117). Detta undantag kan dock betraktas som en ellips av mening (118).

(117) Visst kan du inte hoppa så här långt?

(118) Visst är det så att du inte kan hoppa så här långt?

Kombinationen topikaliserat *inte* + *visst* eller *nog* i A1 är inte möjlig. Det kan inte bero på att den inbördes ordningen mellan satsadverbialen har brutits genom flytten av *inte* (alltså att ordningen som ett resultat av flytten skulle ha blivit, till exempel, ”Han är inte visst trevlig”). Detta eftersom exempelvis *väl* och *ju* kan stå i A1 i en sats som har *inte* som fundament. Även för *väl* och *ju* gäller att de föregår *inte* då de står tillsammans i A1. En förklaring till att kombinationen *inte* i fundamentet + *nog* eller *visst* i A1 är omöjlig skulle däremot kunna vara att *inte* har en modal funktion i fundamentet som inte är förenlig med den modala betydelse som *nog* och *visst* har i A1. Det skulle vara ytterligare ett belägg för att *inte* modaliserar ett yttrande då det står i fundamentet.

5.4 Om satsens karaktär av fråga och om kombinationer med *väl*

Som framgick i 4 kan *inte*, *nog* och *visst* alla sortera under kategorin appell-modalitet då de utgör satsens fundament. Det vill säga att de i en viss kontext och talsituation kan signalera att yttrandet är avsett att uppfattas som en fråga eller en vädjan om medhåll.

För *inte* gäller att det kan förekomma i satser som framstår som frågor eller är direkta frågor även då det står i A1. Då är det emellertid inte negationen i A1, utan till exempel ordföljd, andra modaloperatorer eller satsintonation som markerar att yttrandet ska förstås som en fråga.

Nog och *visst* är betydligt mindre benägna att förekomma i satser som direkt eller indirekt fungerar som frågor då de står i A1 (ekofrågor är dock ett undantag). Det gäller även satser vars propositioner åhöraren har bättre förutsättningar än talaren att avgöra. Jämför (119) och (120) nedan:

(119) * Vill du nog ha en kopp kaffe?

(120) * Hästen är visst fin?

Anledningen till att *nog* och *visst* knappast kan förekomma i frågor då de står i A1 torde vara att de i denna position uttrycker modaliteter som är svåra att förena med talakten fråga. Det blir en aning motsägelsefullt att placera ett modalt satsadverbial som prototypiskt uttrycker, exempelvis, att talaren har gjort bedömningen att propositionen är sannolik i en sats som används för att ställa en fråga om samma proposition.

Att något av de tre satsadverbialen flyttas från A1 till fundamentet verkar medföra att satsen har en viss tendens att fungera som en fråga eller vädjan om medhåll men för att denna appellmodalitet ska kunna bli aktuell krävs, som beskrivet i 4, en viss kontext och talsituation. Därför verkar det inte som om den primära, eller omarkerade, funktionen hos *inte*, *nog* och *visst* är att signalera appellmodalitet.

Det kan vara intressant att titta på betydelsen och användningen av satsadverbialet *väl*, när man ställer sig frågan om huruvida de tre satsadverbialens flytt från A1 till fundamentet skulle innebära att satsen har en starkare tendens till att få karaktären av fråga än av modaliserat påstående. I SAG beskrivs bland andra följande betydelse och användning av *väl*:

Liksom med *ju* [] anger talaren ofta med *väl* att lyssnaren har tillgång till annan kunskap om sakförhållanden än den han får genom talaren. I samtal kan deklarativ huvudsats med *väl* därför användas som en försiktig fråga, en vädjan om lyssnarens medhåll. (SAG, band 4, s. 116)

Som framgår av citatet ovan kan *väl*, utöver subjektiv modalitet (exemplifierat i 3 och 4), också uttrycka appellmodalitet. Ett exempel på denna betydelse hos *väl* ges i (121).

(121) Han kommer väl imorgon?

I de *nog*-, *visst*- och *inte*-inledda satser som har karaktären av fråga eller vädjan finner man ofta ett *väl* i A1. I dessa satser uttrycker *inte*, *nog* och *visst* visserligen att talaren vädjar om medhåll och bekräftelse av propositionens sanningshalt, men denna funktion förtydligas eller förstärks av *väl* i A1. Exempel på denna kombination ges i (122)–(124).

(122) ” ’Det är mycket kortare om man tar vägen över golfbanan’ sa Janice. ’Inte tänker du väl gå den vägen?’ ”

(123) ”Nog måste det väl vara klokare att minska antalet arbetslösa än att fortsätta klämma åt företagare och aktiesparare.”

(124) ”Visst vill du väl vara tillsammans med de små?”

Exemplen ovan skulle, möjligen med undantag för (123), kunna sortera under kategorin appellmodalitet även om A1-positionen vore tom men genom adverbialt *väl* förstärks eller förtydligas satsens karaktär av vädjan om medhåll.

Väl används emellertid också för att ge vädjande- eller frågekaraktär åt satser i vilka *inte*, *nog* och *visst* hör till kategorierna subjektiv eller förstärkande modalitet. Jämför exempel (125)–(130).

(125) ”Inte ser väl s och sjuor likadana ut?”

(126) ”Nog känner väl Gillberg till att Sverige (men alltså inte Sovjetunionen) är anslutet till Pariskonventionen om atomansvarighet och att vi i Sverige har en lagstiftning om atomskador.”

(127) ”Visst unnar väl mamma vår lilla att bli lycklig?”

(128) Inte ser s och sjuor likadana ut. (Eget exempel)

(129) Nog känner Gillberg till att Sverige är anslutet till Pariskonventionen. (Eget exempel)

(130) Visst unnar mamma vår lilla att bli lycklig. (Eget exempel)

I exemplen (125)–(127) vädjar talaren om att åhöraren ska bekräfta propositionens riktighet. Satserna framstår således som försiktiga frågor, eller som i exempel 126, retoriska frågor. Exempelmeningarna (128)–(130) uppvisar inte samma frågekaraktär. Även om dessa satser (i synnerhet exempel (130)), i

en viss kontext, kan uttrycka appellmodalitet, ligger det närmare till hands att betrakta det som att de sorterar under kategorierna retorisk modalitet (exempel (128)), subjektiv modalitet (exempel (129)) och accepterande/ bekräftande modalitet (exempel (130)).

Att *inte*, *nog* eller *visst* placeras i fundamentet verkar inte innebära att satsen oftare får karaktären av fråga än av påstående. Det vill till en viss kontext och talsituation för att *inte*, *nog* eller *visst* ska uttrycka appellmodalitet då de står i fundamentet. I annat fall måste talaren markera appellmodaliteten med andra modaloperatorer, såsom *väl*. Flytten från A1 till fundamentet innebär således inte en allmän tendens till att satsen uppfattas som en fråga eller vädjan om medhåll. Däremot innebär den att appellmodalitet blir möjlig, vilket den knappast är i A1.

6 Sammanfattning och diskussion

6.1 Sammanfattning

Syftet med denna uppsats har varit att beskriva de tre satsadverbena *inte*, *nog* och *visst* och att ringa in de olika betydelser de kan ha beroende på var i satsen de placeras. Jag har utgått från följande frågeställningar: Hur fungerar adverbena *inte*, *nog* och *visst* i A1 respektive i fundamentet? Vad händer då man flyttar något av dessa adverb från A1 till fundamentspositionen?

För att kunna besvara mina frågeställningar har jag undersökt hur kontext och talsituation tillsammans med position i satsen påverkar/bestämmer den modalitet satsadverbena ifråga uttrycker. Jag har utgått från följande modala kategorier: *retorisk* modalitet, *rapportmodalitet*, *appellmodalitet*, *inferentiell* modalitet, *förstärkande* modalitet, *koncessiv* modalitet, *bekräftande/ accepterande* modalitet samt den epistemiska kategorin *troligt*.

Jag har funnit följande betydelser och modaliteter hos *inte*, *nog* och *visst*:

I A1

Nog I: sannolikhetsgraderande. Modal kategori: troligt

Nog II: talaren förstärker sin talakt. Modal kategori: subjektiv modalitet

(Nog III: talaren uttrycker försanthållande. Förekommer endast i Finlandssvenska.)

Visst I: talaren håller propositionen för sann men grundar sig på vad någon annan har sagt. Modal kategori: rapportmodalitet

Visst II: talaren drar en slutsats utifrån en direkt observation. Modal kategori: inferentiell modalitet

Visst III: talaren invänder mot föregående talares påstående och hävdar motsatsen. Modal kategori: subjektiv modalitet

Visst IV: talaren erinrar sig någonting.

Inte: Negerar satsen. Kan tillsammans med andra modaloperatorer uttrycka negerade modaliteter.

I fundamentet:

Nog A: talaren uttrycker subjektiv visshet om propositionens sanningshalt. Modal kategori: subjektiv modalitet

Nog B: talaren anser att propositionen är sannolik/sann och vill att åhöraren ska bekräfta det. Modal kategori: appellmodalitet

Nog C: talaren accepterar villigt eller motvilligt riktigheten i ett föregående yttrandes proposition. Modal kategori: koncessiv modalitet eller accepterande/bekräftande modalitet

Visst A: talaren uttrycker subjektiv visshet om propositionens sanningshalt. Modal kategori: subjektiv modalitet

Visst B: talaren anser att propositionen är sannolik/sann och vill att åhöraren ska bekräfta det. Modal kategori: appellmodalitet

Visst C: talaren accepterar villigt eller motvilligt riktigheten i ett föregående yttrandes proposition. Modal kategori: Koncessiv modalitet eller accepterande/bekräftande modalitet

Inte A: talaren invänder mot föregående proposition eller mot ett sakförhållande. Modal kategori: subjektiv modalitet eller retorisk modalitet

Inte B: talaren förstärker talakten. Modal kategori: förstärkande modalitet

Inte C: talaren anser att den negerade propositionen är sannolik/sann och vädjar om åhörarens bekräftelse av det. Modal kategori: appellmodalitet

Inte D: talaren tillstår att ett sakförhållande är sant men framför sedan en (delvis) kontrasterande sats. Modal kategori: koncessiv modalitet

Jag har visat att *nog* och *visst* typiskt uttrycker ett visst mått av osäkerhet i A1 och att flytten till fundamentet medför att de istället uttrycker visshet. Därtill har jag konstaterat att *nog* och *visst* har varandra mycket snarlika betydelser då de står i fundamentet. Vad gäller *inte* har jag kunnat konstatera att det är enbart negerande i A1 men att det fungerar både som negation och modaloperator då det står i fundamentet. Jag har visat att *inte* i fundamentet motsvaras av *inte* + modaloperator (vanligen *väl* eller *ju*) i A1. Som ytterligare belägg för att *inte*

också har en modal funktion då det står i fundamentet har jag anförts att *inte* kan samförekomma med *nog* eller *visst* då det står tillsammans med dem i A1 men inte då *inte* står i fundamentet. Det skulle kunna bero på att *inte*, i fundamentet, har en modal funktion som inte är förenlig med den modala funktionen hos *visst* eller *nog* i A1.

6.2 Diskussion

Jag har försökt ge en så detaljerad beskrivning som möjligt av *inte*, *nog* och *visst* och dess respektive betydelser och modala funktioner i A1 och i fundamentet. Jag har kunnat ringa in ett antal möjliga betydelser och modaliteter men en rad oklarheter och frågor kvarstår.

De modaliteter som *inte*, *nog* och *visst* uttrycker bestäms av åtminstone tre faktorer: position i satsen, kontext och talsituation. Även om den här uppsatsen främst varit inriktad på att beskriva de betydelseskillnader som kommer av satsadverbialens position i satsen så har det genomgående varit nödvändigt att ta hänsyn till olika typer av kontexter och talsituationer. Förklaringen till det är att *nog* och *visst* saknar lexikal betydelse. Deras betydelser (och således även modala funktioner) bestäms av den kontext de uppträder i. Men *nog* och *visst* är speciella på så vis att dess betydelser även beror på vilken position i satsen de står. *Inte* har en klar funktion. Det negerar en sats eller ett led. Men liksom för *nog* och *visst* gäller att den modala funktion som *inte* får i fundamentspositionen bestäms av kontext och talsituation.

Det råder en växelverkan mellan satsadverbialet och resten av satsen. Kontexten ger satsadverbialet dess betydelse och det modaliserar i sin tur satsen. Detta väcker en fråga som rör den metod jag använt mig av i min undersökning. Är det rimligt att dela in enskilda satsled i modala kategorier?

På ett vis är det tveksamt, eftersom de aktuella satsadverbialen, till skillnad från ett yttrande som helhet, inte kan sägas ha någon betydelse i sig själva. Det vill säga att de i egenskap av modaloperatorer inte modaliserar i sig själva eller har en bestämd modal funktion utan kontext. Å andra sidan kan indelningen av *inte*, *nog* och *visst* i modala kategorier motiveras med att uppsatsens syfte varit att beskriva de tre adverbialens betydelser. Genom att dela in de enskilda leden i modala kategorier har jag lättare kunnat urskilja dessa betydelser i olika kontexter och positioner. Hade jag istället sett till vilken modalitet som uttrycks i ett yttrande som helhet hade min undersökning komplicerats av närvaron av andra modaloperatorer.

En annan sak i min undersökning som kan diskuteras är att jag valt att jämföra de *inte*-, *nog*- och *visst*-inledda satserna med subjektzinledda satser. En annan möjlighet hade varit att jämföra dem med V1-satser. Det hade sannolikt gett ett delvis annorlunda resultat, i synnerhet vad beträffar resonemangen om huruvida de adverbialsinledda satserna är mer benägna att framstå som frågor än de i vilka satsadverbialen står i A1. Jag har dock valt att betrakta det som att de adverbialsinledda satserna är resultaten av att adverbialen flyttats till fundamentet från A1-positionen i en deklarativ huvudsats. En anledning till det är att jag ansett det rimligt att jämföra lika med lika. Det vill säga att jämföra en deklarativ huvudsats med en annan. En annan anledning till att jag utgått från satser med satsadverbialen i A1 är att A1 är en position som är reserverad för adverbial medan fundamentet är öppet för, i stort sett, alla led. Således kan man kanske betrakta A1 som en slags ”basposition” för satsadverbial vilket motiverar att man utgår ifrån satser med satsadverbialen i A1 och betraktar de adverbialinledda satserna som resultat av en flytt från A1 till fundamentet.

Ytterligare något som troligen påverkat resultaten av min undersökning är de modala kategorier jag valt att använda mig av. Jag hade kunnat använda mig av delvis annorlunda kategorier vilka skulle ha kunnat betona adverbialens olika betydelser på ett annat vis. Ett exempel är att jag skulle kunna ha upprättat en kategori kallad invändning. Inom en sådan kategori skulle både *inte A* och *visst III* rymmas. Det skulle kanske ha kunnat belysa likheter mellan dem men å andra sidan hade man kanske missat distinktionen mellan retorisk och subjektiv modalitet hos *inte A*.

En kvarstående fråga är hur de tre satsadverbialen och dess positioner förhåller sig till talakter. Jag har snuddat vid denna fråga i 5.4 men det återstår ännu en hel del att reda ut.

Jag kan slutligen konstatera att jag i denna uppsats kommit en bit på väg men inte besvarat frågan om vad ett yttrande som ”Inte ska jag gråta” kan tänkas betyda. För att göra det måste man reda ut de *inte*-inledda satsernas förhållande till olika talakter. Det vore ett intressant ämne för framtida undersökningar.

Litteraturförteckning

- Abelin, Åsa, Gadelii, Erland och Löfström, Jonas (1981): Om modalitet i talspråk. I *Rapporter från språkdata 16*. Göteborg: Institutionen för språkvetenskaplig databehandling.
- Aijmer, Karin, (1977): Partiklarna ju och väl, s. 205–216. *Nysvenska studier* 57:e årgången.
- Aijmer, Karin, (1979): Några talaktsfunktioner hos adverb i svenskan, s. 5–20. *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 11*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Aijmer, Karin, (1980): *Evidence and the declarative sentence*. Lund: Studentlitteratur.
- Bolander, Maria (1987): De uttrycksfulla kameleonterna – Om talarattitytsadverb i populära ungdomsböcker. Umeå: Institutionen för nordiska språk, Umeå universitet.
- Borgstam, Stina, (1977): Nog är tillräckligt, s. 217–226. I *Nysvenska studier*, 57:e årgången.
- Hellspong, Lennart, Ledin, Per, (1997): *Vägar genom texten – Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Josefsson, Gunlög, (2001): *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur.
- Muittari, Veikko, (1988): Om konventionaliserad indirekthet i svenskan med anspelning på finskan. I *Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 6*. Jyväskylä: Institutionen för nordiska språk, Jyväskylä universitet.
- Nordman, Marianne, (1986): Modalitet i några facktexter, s. 194–210. *Arkiv för nordisk filologi*, 101:a bandet. Malmö: Liber förlag.
- Platzack, Christer, (1987): Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd, s. 87–96. I Teleman, Ulf (red.) *Grammatik på villovägar*. Svenska Språknämnden.
- Språkbanken: <http://sprakbanken.gu.se/>
- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan, Andersson, Erik (1999): *Svenska Akademiens Grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- SAOB, *Svenska Akademiens Ordbok*, band 12 och 18. Lund: Svenska Akademien.